٣-پلانە عوسمانیەکەی تۆرگوت ئۆزال

جەنگی دووەمی کەنداو ، دەرفەتێکی ئاڵتوونی بووبۆ هەندێ نێوەندی تورکی کە لەدەوری سەرۆك تورگۆت ئۆزال بوون،تا گوزارشت لەنیازو تەماحەکانی دەرەوەی سنووربکەن .مەسەلەی موسڵ کەرکوك یش، کەناوچەیەکی دەوڵەمەندە بەنەوت وزۆربەی دانیشتووانی کوردو تورکمانن بە نیسبەت "عوسمانیەیە تازەکان "ەوە دەتوت هەنگوینەو لەکلۆرە داردا دۆزیویانەتەوە، هەربۆیە تورکیا لەژێرسایەی حیزبی (نیشتمانی دایك)دا بڕیاری بەشدارییەکی چالاکانەی وەهای دا بۆ جێبەجێکردنی گەمارۆ لەسەر عێراق؛ کەلەسەردەمی سەربەخۆ بوونەوە بەخۆیەوە نەیدیبوو.هەر بەڕاستیش حیزبی نیشتمانی دایك بە ئاڕاستەکردنی ڕاستەوخۆی ئۆزال تاقە حیزب بووکە پشتگیریی لەسیاسەتی هاوپەیمانان کرد دژ بەعێراق ، لەکاتێکا ئەجەوید و ئینۆنۆ و دیمیریل و ئەربەکان دەنگیان بەرز کردبۆوە بۆ بێلایەنیکردنی تورکیا ،بەڵکو هەندێ لێپرسراوی سەربازی و هەندێ لەوەزیرەکان دژ بەسیاسەتی حکومەتەکەی نیشتمانی دایك ئۆزال وەستانەوەو دەستیان لەکار کێشایەوە .

لەگەڵ دۆڕانی حیزبی نیشتمانی دایك دا لە هەڵبژاردنەکانی ٢٠ی ت ١/ئۆکتۆبەری١٩٩١دا،ڕەوتی حیزبی نیشتمانی دایك کشانەوەی بەخۆوەدی و،دواتریش لەهەڵبژاردنەکانی شارەوانی و هەڵبژاردنی نوێنەراندا شکستی خوارد .بەڵام ڕووداوی مێژوویی "ڕاپەڕین "ەکەی مەسعود یڵماز بوو لەناو ڕیزەکانی حیزبدا دژ بەدەسەڵاتی ئۆزال .

ئەوەبوولە ٣٠ت ٢/نۆڤەمبەری١٩٩٢دا باڵی ئۆزال لەحیزبدا شەڕەکەی دۆڕاند. دوای ئەوە لایەنگرانی لەحیزب دا نەمان و لەدەوری سەرۆك کۆبوونەوە تاحیزبێکی نوێ دابمەزرێنێ.

تۆرگۆت ئۆزال کە وەختێ جڵەوی دەسەڵاتی لەدەستدا بوو، لەهەشتاکاندا قۆناغێکی نوێی لیبراڵیزم و کرانەوەی هێنایە گۆڕێ ،پاش ساڵێك لەدەستدانی حکومەت و حیزبی نیشتمانی دایك ،لەڕێی قۆستنەوەی پێگەی سەرکۆماریەوە ویستی بگەڕێتەوە ناو مەیدانی سیاسەتی تورکی .ویستیشی ئەم گەڕانەوەیەی

بشوبهیته سەر گەرانەوەی تورکیا بۆ دەوروبەرەکەی خۆی ،واتە وەکو دەولەتیکی بەهیز.بەوەی ویستی کۆماری تورکی بکات بە سولتاننشینی(سلطنة) و خۆیشی ببی بە(سولەیمان)ی گەورەی.ئەم پلانە عوسمانیەی ئۆزال ، سەیرو شایانی تیرامان بوو،نیشانەی خەیالفراوانی و خەونەکانی پیاویك بووکەمایەی مقۆمقۆبوو ،چ لەناو تورکیادا وچ لەدەرەوەیدا و، لەتوانایدا بوو کۆمەلیك بیرو بۆچوونی نوی‌و ئازایانە بهینیتە ئاراوە .

رۆژیك لەرۆژانی کانونی یەکەمی١٩٩٢دا،ئۆزال لەگەل کۆمەلیك لەو نوینەرانەدا کۆبووەوە کە لەحیزبی نیشتمانی دایك جیابو بوونەوەو (موحازەرە)یەکی سەبارەت بەبەرنامەی گۆرینی نوی وتەوە کەحیزب دەبی پەیرەویی لی بکات ،ئەو حیزبەی کەخەریکن هەربەسەرۆکایەتی ئۆزال دایدەمەزرینن .لەم کۆبوونەوەیەدا ئۆزال هیلە سەرەکیەکانی ئەو رۆلە عوسمانیە نوی‌یەی کیشا کەبەرای ئەو پیویستە تورکیا کاری بۆ بکات .ئۆزال کاغەزیکی گرت بەدەستەوەو وتی: لە رابردوودا شەری دەسەلات و بالا دەستی لەئەوروپادا لەنیوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و روسی و هەنگاری–نەمساویدا بووە، ئەمرۆش هەمان شەرە بەلام بەجیاوازییەوە لەشیوەی بارو دۆخەکەدا .لەکاتیکا نەخشەی هیزەکانی ئەوروپای کیشا وزانیاریی سەبارەت هاوسەنگیەکانی هیزی نیوانیان دابەدەستەوە ،ئۆزال ویستی تورکیا رۆلیکی عوسمانی‌ی نوی ببینیت. پاشان وتی کاتی ئاشی شەر لەنیوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و قەیسەریەتی رووسیدا دەگەرا ، ئەوروپا کەشوهەوایەکی گونجاوی بۆبوژانەوە بۆ رەخسا.بۆئەوەی تورکیاش سەرلەنوی نەکەویتەوە چنگی شکست دەبی ببیتە هیزیکی ئیقلیمی‌ی گەورە .

دوای ئەم "وانە میژووییە" ئۆزال وینەی یەکەم "تۆو"ی ئیمپراتۆریەتی نوی‌ی کیشا .ئاماژەی بۆ گەلی کار کرد کەپیویستە تورکیا هەر لەدەریای ئەدریاتیکەوە تا شووورای چین ئەنجامیان بدا، بەپیداگرتنیشەوە لەسەرئەوەی کە ئەم دەرفەتەی لەماوەی ئەم هەزار سالەی دواییدا بۆ یەکەمجارە دەردەکەوی ، نابی لەدەست بدری

"ئەگەر بمانەوێ لەسەدەی بیست ویەكدا ببینە دەوڵەتێكی گەورە ، ئەبێ زۆر باش ئەم هەلە بقۆزینەوە"، ئەمەش بەفراوانكردنی سنووری ڕێكخراوی هاریكاریی ئابووریی دەریای ڕەش دەستپێدەكات ، تا ئەو ناوچەیەش بگرێتەوە كە لە ئەدریاتیكی یەوە تادەریای قەزوین درێژ دەبێتەوە ، واتە ناوەڕاست و خۆر هەڵاتی ئەورۆپا و قەفقاس بەرامبەر یەكێتی‌ی خۆرئاوای ئەوروپا، بۆیە ئەگەر توركیا ئەم دەساڵەی داهاتوو بقۆزێتەوە ئەوا دەبێتە دەوڵەتێكی گەورە ، ئەگینا بەپێچەوانەوە ، هەر بەپچووكی دەمێنێتەوە .

بۆئەمەش ئۆزال لەم پلانە عوسمانیەیدا پیشنیازی رژیمی سیاسی‌ی توركیا دەكات ، بەگۆرینی بۆ رژیمیكی سەرۆكایەتیی وەك ئەو رژیمەی ئیستای ولاتە یەكگرتووەكان ،لەبەر ئەوەی قۆستنەوەی ئەو هەلە میژوویيەی لەبەردەم توركیادايە پیویستی بەئیدارەیەكی سەقامگیرو بەهیزهەیە ، كەئەو رژیمە سیاسی‌یە فرەحیزبی و ئیئتیلافیەی ئیستای توركیا لەتوانایدا نی‌یە دەستەبەری بكات .

هەروەها ئۆزال داوای هاو پەیمانیتی‌یەكی توندو تۆلی لەگەل ئەمریكادا كرد ، لەبەر ئەوەی كۆمەلەی ئەوروپی كار لەسەر ئەوە دەكات هیزەكانی دەورو پشتی خۆی قوت بدات و بیانخوات .وتیشی كەپلانی ئەلمانیا بۆ رابەرایەتی‌ی ئەوروپا پیویستی بەراكیشانی كۆمەلیك سەركردايەتی هەیە كەلەسەرەوەی دەسەلاتدا بن لەدەولەتە نزیكەكانی ناوچەكەو ، لەسەروو هەمووشیانەوە توركیا .

پاش چەند رۆژیك لەم كۆبوونەوەیە و بلاو بوونەوەی هەندی لەبیرۆكەكانی، وتەبیژی سەرۆكی كۆچكردوو، قایا توبیری، ئەوەی رەت كردەوە كە ئۆزال لەبارەی "پلانیكی عوسمانی"ەوە ئاخاوتبیت و وتی ئەمانە بیرو رای هەندی كەسانی ترن دەدرینە پال سەرۆك. هەروەها وتی كە قسەكردن لەسەر "بوژاندنەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی "و"رۆلیكی عوسمانی‌ی‌نوی بۆ توركیا" پروپاگەندەی بی بنچینەن .

شوناس لە چەند هەلبژاردنیکیدا

هەندیك دەلین چەند پایەی سیاسی ئۆزال لەناو تورکیادا لاواز دەبوو، ئەوەندە بیرو راکانی "گەورە دەبوون" بۆ پاراستنی پیگەیەکی تری کاریگەر بۆی .هەندیکی تریش ئەوە بە تەلەیەکی تورکی لەقەلەم دەدەن بۆ پراکتیك کردنی سیاسەتیکی ناواقیعی لەگەل دراوسیکانیدا و ئەنجامەکەشی خراپ دەشکیتەوە لەسەر هەنووکەو داهاتووی .هەندیکی تریش هەن ئەوە بە وەرەقەیەکی ترساندن لەقەلەم دەدەن بۆ بەدەستهینانی هەندی دەسکەوت ، یان کەمکردنەوەی ئەو گوشارە زۆرانەی لەسەر تورکیایە لەگەلی سەنگەردا و لەزۆر مەسەلەدا .

بەلام گەر "عوسمانیەت " سیاسەتیکی رەسمی"رانەگەیەنراو "ی تورکیا بیت نەك هەرهی ئۆزال ، ریگەی گەیشتن پیی بەچارەسەر کردنی ناکۆکیە دریژ خایەنەکانی نیوان ئەنقەرەو ولاتانی دراوسییدا دەروات ،وەك:یۆنان و بولگاریاو سوریاو عیراق و ئیران و پاشان ئەرمینیاو هتد .

٤- کۆماری دووەم

لـەنیو تـەواوی سـەدەکاندا سـەدەی بیستـەم ئـەو سـەدەیەیە کەپـەیدا بـوون وسەرکەوتن و بەهیزبوونی ئایدیۆلۆژیا گەورەکانی بەخۆیەوە دی ،هەرچۆن شایەتی کەوتن و ناشتن و بەنەفرەتکردنی پیاوەکانی و هەلدانەوەی گۆڕەکانیان بوو.

هەربۆنموونە، لەکاتیکا ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم پـیرۆز بـوو، لینینەکـەی بریتـی بوولـە گـەل و ، گـەلیش لـەلینین. لـە شـەو و رۆژیکـدا بـوو بـە "دەمـامکیکی ئینتـەر ناسیونالی "کەپـەردەی بەسـەر دەیان سال لـە دەمار گیریی نەتـەوەیی و تواندنـەوەی کەمایەتی‌یـە نەتەوایـەتی و ئایینـەکانی تـردا دابـۆوە. هەربۆیـە سـتالین لەترۆپکـەوە دارما.

ئایدیۆلۆژیا گەورەکانی تریش بەهەمان شیوە ،دوای ئەوە وادەزانرا ئەوانە قەدەر و ئیستاو پاشە رۆژ بوون :هیتلەریزم ، فاشیزم ،تیتۆیزم ،ماویزم .

ئایدیۆلۆژیایـەکی تـری گـەورەش ، کەسـەدەی بیسـتەم شـایەتی سـەرهەلدان و پەرەسەندنی بوو ، دەشی شایەتی مەرگیشی بیت ، "کەمالیزم "ەکە مستەفا کەمال ئـەتا تـورك لەبیسـتەکان و سـی‌یەکانی ئـەم سـەدەیەدا دایمـەزراندو، تائیسـتاش فـەرمانرەوا تورکـەکان بـەناوی ئـەوەوە حوکـم دەکـەن و، هەربـەناوی ئەویشـەوە دەرنـەچوون لـەوبیرو باوەرە هـەر دەسال جاریك سوپا و سەربازانیان گورزی خۆیـان دەوەشینن.

ئایا دەمی گویزانەکە نەگەیشتۆتە "چەناگە"ی کەمالیزم ؟

یـان لـەم چاخـی هەرەسـی ئایدیۆلۆژیانـەدا پرسیاری واقیعـی ئـەو پرسیارەیە ئایـا دەکری ئیستاش پشتگیری لـە کەمالیزم، یـان هـەر بیروباوەریکی دۆگمـای دی بکریَ، بەجۆریك وەکو ئایین تەماشا بکریَ وبەکەلکی هەموو کات وشوینیك بیت؟ وەلامی ئەم پرسیارە پیویستی بە خۆماندووکردنیکی زۆرنی‌یە تابە نەری وەلامی بدەیتەوە.

دوای شەست حەفتا سال لە ریکخستنی ژیانی سیاسیو کۆمەلایـەتیو فیکری لـە تورکیادا بە گویرەی بنچینەکانی کەمالیزم، دەبینین ئەم ولاتەش کەوتۆتە نیو گیژاوی

گۆرانکاری‌یە جیهانی‌یەکانی ئەم دواییەوە.بە حوکمی فاکتەری جیۆپۆلۆتیکی، تورکیا لەو ولاتانەیە کە زۆر کەوتۆتە ژیر کاریگەریی کۆتایی جەنگی ساردو هەلوەشانەوەی یەکیتی سۆڤیت‌و دەرەنجامەکانی تری وەکو بووژانەوەی رۆحی نەتەوەیی لە بەلقان‌و قەفقاس‌و خۆرهەلاتی ناوەراست. بە حوکمی ئەو گۆرانکارییانە، ئەرکی تورکیا وەکو پاسگا(مەخفەر)یکی ئەتلەسی لە باشووری یەکیتی‌ی سۆڤیتدا نەما.بەلام بە هەلوەشانەوەی یەکیتی‌ی سۆڤیتیش، تورکیا بووە هیزیکی ئیقلیمی گرنگ لەناو کۆمەلیك دەولەتی بچووکی"نوی"دا کە بەدوا شوناس‌و ئینتیماو رژیمی حوکم‌و ئابووری‌و سیستمی فیکریی خۆیاندا دەگەرین. جگە لەمانە کۆمەلیك کیشەی دریژخایەن سەریانهەلدایەوە، دوای ئەوەی حەفتا سال بوو لە سەردەمی فەرمانرەوایی سۆڤیتدا"خەوتبوون".

زەقترین نموونەش"مەسەلەی ئەرمەن"ە. هەروەها هەندی کیشەی دی پیشکەوتنی زۆریان بە خۆوەدی،وەکو"مەسەلەی کورد"لە باکووری عیراق‌و ناو تورکیادا. ئەم دوو مەسەلەیەش بەرادەیەکی زۆر پەیوەندییان بە تورکیا خۆیەوە هەیە.

ئالەم کەش‌و هەوا نادیارو دردۆنگەدا، ئەو بنچینانە خرانەوە روو کە کۆلەکەکانی کۆماری تورکیایان پیکهیناوەو، ئایا تاچەند ئەو بنچینەو بنەمایانە لەگەل بارودۆخ‌و گۆرانکارییە نویکانی کۆتایی سەدەی بیستەمدا دەگونجین‌و بەردەوام دەبن.

ئەم گفتوگۆیەش دوو دیوی هەیە:ناوەوەیی‌و دەرەکی، کەلە ژیر ناونیشانیکدا کۆبوونەتەوە: "ئایا کەمالیزم کۆتایی هاتووە؟" کەمالیزم کۆتایی هاتووە، چونکە چیدی ناتوانی رووبەرووی داواکاری‌و خەونەکانی زۆرینەی خەلك بیتەوە. نووسەری بەناوبانگ ئەنیس باتۆر دەلیت: (کۆماری یەکەم بەخۆی‌و قوتابخانەو خەستەخانەو بەندیخانەو دادگاو پەرلەمانەکەیەوە کۆتایی هاتووە). هەروەها دەلیت کە کۆماری دووەم شتیکی پیویستە لەبەر هۆیەکی ئاسان، ئەویش ئەوەیە کە کۆماری یەکەم "کۆتایی هاتووە".

هەموو لەسەرئەوە کۆکن کە کەمالیزم، کاریگەرترین وریشەدارترین تەوژمی میژووی نوی‌ی تورکیایە. ئەم تەوژمەش زۆر هەولیدا کۆمەلگایەکی بۆرژوای مەدەنی دابمەزرینیت. لەپیناوی ئەمەشدا شەریکی خەستی لەگەل ئایدیۆلۆژیاو دامەزراوە ئایینیەکاندا کرد. بەلام کەمالیزم لەگەل ئەوشتانەشدا لەگەل خۆیدا هینای، وەك:

خـــاوەنداریتی‌ی تایبـــەت و، دەسپێشـــخەریی سەربەســـتانەو، وتوویـــژی ئـــازادو، بەپیشەسازی کردن وپەرەدان وهتد ، دیسانەوە لەسی‌یەکاندا خۆی کردەوە بە بت، ئەویش بەوەی دەولـەت لـە ئـەرکی چـاودیری‌و سەرپەرشـتی‌یەوە بـووە ئـامرازیك بـۆ دەسەلات، دیموکراسیش کە فاکتەریك بوو بۆ ئافراندن وداهینان وئازادکردنی توانا شاراوەکانی کۆمـەلگا، گۆڕا بۆ دیکتاتۆریـەتیك کـە بناغەکـەی سـوپایە، بەشـیوەیەکی راستەوخۆبیت یان ناراستەوخۆ.

راستە کۆنەپاریزەکان بەوە "چەپە کۆنـەکان"و"کـوردە نوێـیەکان" (لەوانەیە ئەمە هەلـەی چاپ بیت ومەبەست لەتورکە نوێیەکان بیت- وەرگیر-) تاوانباردەکەن کـە گفتوگۆیـــەکی"بـــۆش" دەربـــارەی مەســـەلەیەك دەوروژینـــن (کـــە نی‌یـــە)، ئـــەوەش بەمەبەسـتی تۆلەسـەندنەوە لـە کـەمالیزم کـە بـەرای ئـەوان شـوورایەکی ئاسـنین بـووە لەئاست تەماعی شیوعیەکان وهەروەها تەماعی کوردە جودا خوازەکاندا.

بـەلام هــەموو دەزانـن کـە ئیسـلامیەکان لـەم دواییــەدا بەرلەهــەمووان وبەئاشــکرا رەخنەیان لەئەتاتورك وکەمالیزمیەکەی گرت، بەتایبەتیش خوینەری حیزبی "رەفاهی ئیسلامی" حەسەن مەزارجی.

لـە دیارترین بەرەنجامــەکانی گۆڕانکارییــە جیهانییــەکانی ئـەم دواییــە مەســەلەی دیموکراسی‌و مـافی مرۆڤە کە ئیستا گەلانی دونیا بایـەخیکی زۆری پـێدەدەن‌و لـە ژیـانی گـەلاندا رۆلیکی گرنگی هەیـەو چووەتـە سـەر لەوحـەی پیداویستیە سیاسـی‌و کۆمەلایەتی‌و فکرییەکانەوە. جێی باسیشە کە لەو مەرجانەی"کۆمەلەی ئەوروپی" بۆ تورکیای داناوە تا لەو کۆمەلەیەدا ببیتە ئەندام، هەنگاو نانی کردەییـە، چ لـە رەفتارو چ لـە یاسـادا، بـۆ دابین کردنـی مـافی مـرۆڤ‌و ریزگرتـن لـە شوناسـی رۆشـنبیریی کەمایەتیەکان. لە جیهانی سێشدا تورکیا لەو دەولەتە کەمانەیە کە تیایدا رۆلی سوپا تەواو تیکەڵ بە سیاسەت دەبێ. هـەرناکرێ تورکیایـەك بهینینـە بەرچاوی خۆمـان کـە تیایدا دەزگای عەسکەرتاریانەی تورکیا لـەدەرەوەی دروستکردنی بریاردا بیت.هـەر بۆیە گەر بیتو رۆلی سوپا لە دروستکردنی بریاردا لـەتورکیادا دوور بخەینـەوە ،وەکو ئەوە وایە فیشەکی رەحمەت بە"کەمالیزم"ەوە بنیین. بـەلام بـەبی هـەنگاویکی وەهـاش هەر بەرگرتنیك سەخت ودژوار دەبی.

شوناس لە چەند هەلبژاردنیکیدا

لایەنیکی گرنگی تیروانینی هەلگرانی ئالای "کۆماریی دووەم" پەیوەندی بەپرنسیپی "دەولەتیتی" یەوە هەیە، کەئەمەش یەکیك بووە لە کۆلەکەکانی کەمالیزم، کاتی زۆربەی دەزگا ئابووری‌یەکان یان بەدەستی دەولەتەوە بوون و یان لەژیر سانسۆری توندیدا بوون. لەگەل گۆرانکاریە جیهانیەکاندا بەرەو ئابووریی بازار، خاوەن بیرو باوەرە لیبرالیەکان لە ئابووریدا، لەسەروو هەمووشیانەوە تۆرگۆت ئۆزال، بانگەشەیان بۆ "کاملبوون" کرد لەگەل ئابووریی سەرمایەداریی جیهانی‌دا ، ئەمەش لەریی ئازاد کردنی تەواوی بازارو، دەستیوەرنەدانی دەولەت لەبەریوەبردن وخاوەنداریتی سەرچاوەکانی سامانی نیشتمانی و ، پاکتاوکردنی تەواوی دەزگاکانی کەرتی گشتی وگۆرینی بۆ کەرتی تایبەتی، لەوانە زانکۆکان و ویستگەکانی بەرهەمهینانی کارەباش.

هەروەها ئەوەی جی‌ی سەرنجە ئەوەیە، لە وتوویژەکانی تایبەت بە"کۆماری دووەم"دا ئەو شتانەیە کەسەبارەت بە یەکیتی‌ی قەوارەی تورکی و کۆمەلگا خراونەتە روو. پرۆفیسۆر خەلیل جین دەنووسیت "کۆماری تورکیا دەولەتیکی عیلمانی‌ی دیموکراتی حقوقی‌یە، هەروەها بەرهەمی هاوگونجانی میللی‌یە لە چوارچیوەی یەکیتی نەتەوەیی‌دا". هەربۆیە لە راتەکانی ئەو هاوگونجانە میللی‌یەو ژیانە هاوبەشەدا راتەکانی یەکیك لەو کۆلەکە سەرەکیانە دەبینینەوە کە کۆماری تورکیایان لەسەر دامەزراوە.

ئاشکراشە کە بونیادی ئیتنی و مەزهەبی‌ی کۆمەلگای تورکی فرەچەشنەو کۆمەلیك کەمایەتی‌ی ئیتنی لەخۆ دەگریت کەگەورەترینیان کەمایەتی‌ی کوردە کەنزیکەی دوانزدە ملیۆن کەس دەبن، واتە پینج یەکی دانیشتووانی تورکیا، زۆربەشیان نیشتەجی‌ی ناوچەکانی باشوری خۆر هەلاتی ئەنادۆلن کەنزیك سنووری سوریاو عیراق وئیران و ئەرمینیان.

پارتی کریکارانی کوردستانیش،لەسالی ١٩٨٤ەوە داوای سەربەخۆیی "کوردستانی تورکیا "دەکەن وبۆ ئەم مەبەستەش شەریکی ئاشکرا لەگەل سوپای تورکیادا دەکەن .

لیپرسراوانی تورکیاش نکولی لەوەناکەن کەئەو ئاستە نوی‌یەی "مەسەلەی کورد"پی‌ی گەیشتووە ؛نەك هەر لەتورکیادا ،بەلکو لەتەواوی ناوچەکەدا، ئەنجامیکە لەئەنجامەکانی شەری دووەمی کەنداوو لاواز کردنی عیراق .

بەلام ناسیونالیستە تورکەکان، لەنیویشیاندا بولند ئەجەوید، هۆی رەنگدانەوەی نیگەتیڤیانەی مەسەلەی کورد لەسەر تورکیا دەگەڕیننەوە بۆ هەلویستەکانی سەرۆکی تورکی کۆچکردوو تۆرگـۆت ئۆزال وحکومەتـەکانی حیزبەکـەی "نیشـتمانی دایـك "،پاشان چۆك دادانی حکومەتەکەی سلیمان دیمیریل بۆ گوشارەکانی ئەمریکا هەرلە ١٩٩١ەوەوهەولنەدان بۆ ریگرتن لەکوردەکانی عیراق لەدامەزراندنی دەولەتەکەیاندا، هەرلەهەلبژاردنی پەرلەمانی وپیکهینانی حکومەتەوە تا دەگاتە راگەیاندنی دەولەتی کوردی لە٤ت٢/ئۆکتۆبەری١٩٩٢دا .

بـەلام ئۆزالییـەکان تـیروانینیکی سـەرنج راکیشـیان هەیـە. بـەرای ئـەوان چارەسـەرکردنی کیشـەی کورد لـەتورکیادا وپاراستنی ولات لەدابەشبوونی لـەرووی کۆمەلایەتی وجوگرافییەوە، لەدامەزراندنی کۆنفیدرالیەکی فراواندا خۆی دەبینیتـەوە کـە کۆمـەلیك لـەو دەولەتانـە دەگریتـەوە کـە زەویـەکانیان بـەر لەهەرەسـی ئیمپراتۆریەتی‌عوسمانی لەجەنگی جیهانی یەکەمدا بەشیك بوون لەو ئیمپراتۆریەتە. ئۆزال بەئاماژەکردن بانگەشەی بۆ دامەزراندنی فیدرالیـەتیك کرد لـەنیوان کوردەکانی تورکیاو تورکەکانیدا، هەروەها لەنیوان تورکیاو باکووری عیراقدا، قەیدی نی‌یە گەر ئەم شیوە حوکمە فراوانتریش بیت تاکۆمەلیك دەولەتی بەلقان وقوبرسیش بگریتەوە.

ئەم ئاراستەیەش بریتی‌یە لەبەرجەستەبوونی سیاسەتی "هیرش بردن باشترین وەسیلەیە بۆ بەرگری لەخۆکردن"، بۆ برەو دان بەم "تیۆرە"یەش ئۆزال وگروپەکەی هیچ دەرفەتیکیان لەدەست نەدەدا، بۆ بانگەشەکردن بۆ "تورکیایەکی گـەورە " کـە ببیتە یەکیك لە دە دەولەتی یەکەمی دونیاو، دروشمیکیش بەرزدەکەنەوە کە بریتی‌یە لەمە "سەدەی بیست و یەك سەدەی تورکەکانە". بەلام زەبەلاحکردنی رۆلی‌تورك لای ئەمانە گەیشتۆتە رادەی "هەلاوسان"هەروەکو هەلاوسان لەئابووریدا.

تورکیـا دەیـەویت رابەرایـەتی‌ی"جیـهانی تورکـی"بکـات، بـەلام نـەیتوانی ری لەئەرمینیا بگری (کەهەمووی دووسی ملیون کەسە)قەرەباغ بۆ خۆی داگیرنەکات و ری‌ی وشکانی‌ی پییەوە نەبەستیت .هەروەها نەیتوانی دەولەتە تورکەکان قەناعەت پی‌بکـات بـەدەم بانگـەوازی "کۆمـاری بـاکوری قوبرسـی تورکـی "ەوە بیـن بـۆ کۆبوونـەوەی لووتکـەی سـەرۆکەکانی ئـەو دەولەتانـە کەلـەرۆژانی ٣٠-٣١ت١/ئۆکتۆبەری١٩٩٢دا بەسترا.

هەروەها تورکیا دەیەویت لەبەلقاندا دەستی بروات، بەلام نەیتوانیبەهەنگاونانی کردەیی یارمەتیی بۆ سنە بدات تاری لە سیاسەتی پاکسازیی ئیتنی و ئاییني بگری لەلایەن سربەکانەوە دژبەموسولمانەکانی بۆ سنەو هەرسك .

ئۆزالیـــەکان"دەیانـــەوێ لەیـــەك کـــاتدا تورکیـــا هـــیزیکی قەفقاســـی وئەوروپی وئاسیایی و بەلقانی و خۆرهەلاتی ناوەراستی وپیشەنگی جیهانی تورکیش بیت. ئەگەرچی فاکتەری جیۆپۆلۆتیکی بەشیوەیەکی خۆبەخۆیی ئەم بایەخ وخەونانە بەسەرتورکیادا دەسەپینی. بەلام ئەم "هومایونە نوییانە"ئەوەیان لەیاد چووە کە ئەوەی عوسمانیەکانی کرد بەهیزیکی گەورەو یەکگرتوو، فاکتەری ئایین بوو، لەچاخی نویشدا ئابووری دیارترین فاکتەرە کە مەزنی بە میللەتەکان دەدات .پاشان دروشمی: تورکیادەبی بەپیی ئەو واقیعە جیۆ پۆلیتیکەی بەسەریدا دەیسەپینی رۆلی ئیمپراتۆر ببینیت، ویان چارەنووسی بچوکبوونەوەو دابەش بوونە، ئەمە لە دووتویی خۆیدا پرۆژەی کۆمەلیك جەنگی لەنیوان دەولەتان وگەلانی ناوچەکە هەلگرتووە.ئەمرۆ کەگەلانی خۆرئاوای ئەوروپا بەرەو یەکیتی ویەکبوون دەچن، لەبەرئەوەیە کەئەوان چوونەتە قۆناغی "پاش گەل "یان "پاش نەتەوە" وە بەمانای وازهینان لەبەشیك لەپرنسیپی "سەروەریی گەل "و"لەخۆبایبوونی نەتەوەیی"، کەلەکاتیکا هیشتا گەلانیك هەن لە خۆرهەلاتی ناوەندا، تازە خەریکن هەندی مافی نەتەوەیی خۆیان دەسگیردەبی و "هەست بە بوون"ی خۆیان دەکەن، ئەمە بەرلەوەی بیر لەوە بکەنەوە واز لەو شتە بهینن کە هیشتا بەدەستیان نەهیناوە.

ئەو کیشانەی لە ئەنجامی پارچەپارچە بوونی دەولەتی عوسمانییەوە هاتنە گۆریّ هیشتا هەر ماون و جیّی مشتومرو ناکۆکین. تورکیاش کۆمەلیك کیشەی جوگرافیایی دریژخایەنی هەیە لەگەلّ هاوسیکانیدا، هەرلەیۆنان و سوریاوە تادەگاتە عیراق و ئەرمینیا. زەقترین نموونەش بۆئەوە ئەو نەخشەیەیە کە سەفارەتی ئەرمینیا لە لەندەن سالی ١٩٩٢بلاّویکردەوەو، تیایدا بەشیکی زۆری تورکیای ئیستاو قەرەباغ و نەخچەوان و بەشیکی جۆرجیاش کەوتۆتە ناو سنووری ئەرمینیاوە.ئەمە جگە لەوەی لە نەخشە رەسمیەکانی سوریاشدا لیوای ئەسکەندەرون دەکەویتە ناو سنووری دەولی سوریاوە.

کیشە جوگرافیاییە سنوورییەکان و کیشە جوگرافیاییە ناوخۆکانی پەیوەست بە مەسەلەی کوردەوە، رەنگە نەمانخەنە بەردەم "کۆماری دووەم" لەتورکیادا، بەلکو بمانخەنە بەردەم تورکیایەکی"نویّ" کە پاشەرۆژ لیّ شاردووینەتەوە.

مستەفا کەمال لە بارودۆخیکی میژوویی سەختدا تورکەکانی لە حالەتی پەرت وبلاویو وەستان وبەفیرۆچوونی هەوڵ وتەقەللاوە بردە حالەتی یەکیتیی نەتەوەییو دەزگای نویوە. بەلام لەگەل گۆڕانکارییە جیهانیەکانی ئەم دواییەدا لەچەمك وبیروباوەرو رۆڵ وسنوورەکاندا، پیدەچێ کەمالیەتیش ئەو ئەرکە میژووییەی بەتال بووبیتەوە.

بەلام نابێ بەنەفرەت وجوینەوە مالئاوایی لیبکرێ، بەلکو هەروەکو یاغمور ئاتسیزی نووسەریش دەلیت، ئیستا ئەو وەکو فەرمانبەریکی بەتەمەنی لیهاتووە کەتا ئەوپەری ئەرکی خۆی بەجیهیناوە ودەبێ بەریزگرتن لەو خزمەتانەیەوە تەقاویت بکرێ.

لای کەمالیستەکان، کەمالیزم بریتییە لە تیپەراندن. تیپەراندنیکەمالیزمیش لەلایەن کۆمەلگاوە، پیداویستیی کەمالیزم وئامانجیتی. لەنیوان کۆماریکی "دووەم"یان"سییەم"یشدا پیداویستییەکی ناوخۆیەو کۆماریکی"نوێ"یە کە خەونەکانی تورکیاو هاوسەنگیە دەولی و ئیقلیمیەکان سیمای دیاریدەکات و، بۆ ئەوەش دەبێ زۆر چاوەرێ بین و بەر لە برینی قۆناغیکی شپرزەی میژووی دەولەتان وگەلانی ناوچەکە کە تازە دەستپیکردووە وەدیهاتنی ئەو کۆمارە شتیکی ئەستەمە.

٥- تۆرگوت ئۆزال: موغامەرەی پیداویستی

تورگوت ئۆزال کە لە ١٧ی نیسان/ ئەپریلّ ی١٩٩٣دا کۆچی دوایی کرد، لای رای گشتیی عەرەب ناوی بەستراوەتەوە بەو هەلویستانەوە کە لەکاتی قەیرانی دووەمی کەنداودا نواندنی، ئەو قەیرانەی لە ئەنجامی داگیرکردنی کوەیت لەلایەن عیراقەوە لە ٢ی ئابی ١٩٩٠دا هاتە ئاراوە، لەو هەلویستانەدا ئۆزال لایەنی خۆرئاوای گرت. هەروەها لە سەریکی تریشەوە ناوی بە پرۆژەکانی ئاوی خۆرهەلاتی ناوەندەوە بەستراوەتەوە، چ ئەوانەی بەنداوەکانی سەر رووباری دیجلەوفورات، کەبوونە مایەی تیکدانی پەیوەندییەکانی سوریاو عیراق، چ پرۆژەی "بۆرییەکانی ئاشتی" کە مەبەست لی ی فرۆشتنی ئاوی (شفە)یە بەولاتانی خۆرئاوا، لەگەلّ ئەوەدا کەئیسرائیلیش سوودی لی ببینیت.

لەراستیدا ئەم پرۆژەو هەلویستە وروژینەرانە، بەهەردوو لایەنی ئابووریو سیاسییانەوە، چ نین جگە لە روویەك لە رووەکانی کەسیتیی تۆرگوت ئۆزال، بەلام دەشیّ ئەم رووە لای خوینەرو کەسانی ئاگادار لە جیهانی عەرەبدا لەهەموو رووەکانی تری بۆ کۆمەلگای تورکی پیویست بیت.

***

ئۆزال بەدریژایی سالانی حوکمی خۆی وحیزبەکەی، واتە لە١٩٨٣ تا١٩٩١، لەسەر ئاستی ناوخۆ حالەتیکی "ئۆزالیانە"ی تەواوی لەرووی ئابووری وسیاسیو فیکرییەوە خولقاند.

ئەگەر مستەفا کەمال ئەتاتورك یەکەم پیاوی دەولەت بوبیت کە سالی ١٩٢٣ وەکو سەرکۆمار دەسەلاتی گرتە دەست وبەرنامەیەکی تەواوی پیادەکرد، ئەوا دووەم پیاوی دەولەت کە بەرنامەیەکی تەواوی تری هینایە گۆریّ بیگومان تۆرگوت ئۆزالە. ئەم بیرو بۆچوونە پرکیش ونوی وکراوانەی ئۆزالیش لە کۆمەلگایەکدا کەلەسەر نەریت وئەمری واقیع راهاتبوو، بووە مایەی وتوویژو لیدوان و، لەهەمان کاتیشدا بووە واقیعیك کە نەدەکرا پاشەکشەی لیبکریّ و لە کویدا تەواو بووە لەویوە

دەستپیبکرێ، بەتایبەتیش دوای جەنگی ساردو زالبوونی سەمتی سەرمایەداری بەسەر ئابووریی جیهانیدا. لەسالی١٩٧٩ەوە دەست پیدەکەین، بەشیوەیەکی وردتریش لەمانگی نیسان/ئەپریلەوە.

سال وشتیك بەر لە کودەتای ١٢ی ئەیلول/سیپتەمبەری ١٩٨٠، ئەو کودەتایەی پاش سێسال بووە مایەی دروستکردنی دیاردەی تورگوت ئۆزال و، لەنیسان/ئەپریل ی١٩٧٩دا، لەئوتیلی "دیدیمان" لە ئەنقەرە، کۆنگرەی (چەند ریگایەك لەبەردەم تورکیادا) بەسترا.

لەو کەسانەی ئەودەمە لەو کۆنگرەیەدا ئامادە بوون سەرۆکی حکومەت بولند ئەجەویدو سەرکردەی ئۆپۆزسیۆن سەرۆکی حیزبی عەدالەت سولەیمان دیمیریل، ئەم دوو دوژمنەی کەلە حەفتاکاندا بەنۆرە سەرۆکایەتیی زۆربەی حکومەتەکانی تورکیایان کردووە. ئەجەوید نوینەرایەتیی چەپی سۆسیال دیموکراتی دەکرد و، دیمیریلیش هی راستی موحافەزەکار. هەروەها تۆرگوت ئۆزالیش لەنیو ئەو ئامادە بووانەدا بوو، کەلیدوانیکیشی پیشکەشکرد.

ئەودەمە ئۆزال کەسیکی ناسراو نەبوو، تەنها لە نیوەندە ئابوورییەکان ولای هەندێ سەرکردەی راستی موحافەزەکار نەبێ.

لیدوانەکەی ئۆزال بەناونیشانی"نموونەیەکی نوێ لەپیناوی تورکیا"دا بوو. کۆمەلیك بیرورای نوێی تیدا خرابووە روو، کەتەنانەت بەلای نیوەندە راستەکانیشەوە نوی بوون، وەك: (ئابووریی بازاری ئازاد)و(سیستمی ئالوگۆری ئازاد، ئازادکردنی نرخەکان، لابردنی کۆت وپیوەند لەسەر شمەکە نیردراوو هاتووەکان(الصادرات والواردات)، وە هەروەها پیویستیی بوونی تورکیا بەبەشیکی تەواوکەر لە ئابووریی جیهانی).

ئەو دەمەو هەر لە راگەیاندنی کۆماری تورکیاوە لەسەر دەستی مستەفا کەمال، پرنسیپی دەستیوەردانی دەولەتو سەرپەرشتیو بەشداریکردنی لە ئابووریی تورکیادا یەکیك بوو لەو بنەما سەرەکییانەی کە فەلسەفەی"کەمالیزم"یان پیکهینابوو.کۆتو بەند لەسەر شمەکی نیردراوو هاتوو و ئالوگۆری بازرگانیو بزاوتی سەرمایەکانو یاسای پاراستنی دراوی نیشتمانی دەولەتیان دەکرد بەسەرمایەداریکی نیمچە تەنیا لەولاتەکەدا، ئەمەش مانای نەمانی توانای کیبەرکێ

بوو لەلایەن کەرتی تایبەتەوە، بگرە زۆربەی بیرمەندە تورکەکان لەساڵی ١٩٧٩دا داوای دەستیوەردانی زیاتری دەولەتیان دەکرد لەبوارەکانی پیشەسازیو بازرگانیو کەرتە زیندووەکانی کانزاکانو، بوون بەبەشیك لەئابووریی جیهانیان بەتیروانینیکی "ئیمپریالیانە" لەقەلەم دەدا کەئامانجی تواندنەوەی تورکیاو، لەناوبردنی سەربەخۆیی بریاری سیاسیی بوو.

لەکۆتایی لیدوانەکەیدا، ئۆزال رستەیەکی سەرنجراکیشی وت: (بەیارمەتیی خوا، رۆژیك لەرۆژان ئەم بەرنامە "ئابووری"یە بەدەنگدانی گەل دیتە سەر دەسەلاتو، سوودو دەسکەوت بۆتورکیا دەهینیتەدی).

بەلام بەرنامەیەك کەتاقە کەسیك بانگەشەی بۆدەکات؛ ئاخۆ چۆن دیتە سەر دەسەلاتیك کەرۆژیك بەدەست ئەجەویدەوەیەو رۆژیکی تریش بەدەست دیمیریلەوەو کەسیکی تر لەنیوانیاندا نییە؟.

پاش ساڵونیویكو، لە١٢ی ئەیلول/سیپتەمبەری ١٩٨٠دا سوپای تورکی بەسەرکردایەتیی سەرۆکی ئەرکان کەنعان ئیفرین سێیەم کودەتا لەمیژووی تورکیادا ئەنجامدەدەن(دوای ئەوەی ٢٧ی ئایار/ مایۆی ١٩٦٠و ١٢ی ئازار/مارس ی ١٩٧١). یەکەمین کاریش کەکردیان گرتنی سەرکردەکانی دەسەلات (سەرۆکی حکومەت دیمیریل)و ئۆپۆزسیۆن بوو، لەنیویشیاندا ئەجەویدو ئەربەکان. خستیاننە ژیر چاودیرییەوەو، چالاکی حیزبە سیاسیەکانیان قەدەغەکردو بارەگاکانیان داخستن.

لیرەوە قۆناغی بەرزبوونەوەی ئەستیرەی تورگوت ئۆزال دەستپیدەکات، سیبەری ئەو قۆناغەش تامردنی لەگەلیا دەروات، سەرباری ئەو هەنگاوە گەورانەی لەریی بەمەدەنیکردنی کۆمەلگاو پیادەکردنی دیموکراسیدا دەینێ.

ناوی ئۆزالو سەرکەوتنی بەندبوو بەکودەتای ١٩٨٠ەوە، شتیکی سەیریش نییە کەمردنەکەی وەکو کەوتنی دوا(یادگاری) بوو کەتائیستاش لەو کودەتایە ماوەتەوە.

دەرۆژ دوای ئەو کودەتایە، تورگوت ئۆزال بوو بەجیگری سەرۆك حکومەت کەبولند ئۆلوسو بوو. کودەتاچیەکان پیاویکیان دەویست ئابووریی تورکیا هەلسینیتەوەو لەهەمان کاتدا پالپشتیکیش بیت بۆ دەسەلاتەکەیان. ئۆزالیش جگەلەوەی ئەمەی بەئەرکیك لەقەلەم دا لەئاست میللەتەکەیو ئابووریی یە ماندووەکەیدا، قبوولکردنی ئەوپایەیەی بەهەلیکی ئالتوونی زانی بۆ پراکتیزەکردنی

بیرو بۆچوونە ئابوورییەکانی‌و لەڕێی ئەوانیشەوە بەدیهێنانی ئامانجە سیاسی‌یە ئاشکرا نەکراوەکانی. هەرخۆیشی بوو بەردەوام ئەوەی دووپات دەکردەوە کە(سیاسەت کراسێکی ئاگرە) هەرکەسێك لەبەریبکات دەیسووتێنێ. گەرچی ناکۆکیەکانی نێوان ئۆزال‌و سوپا سەبارەت هەندێ مەسەلە بووە مایەی دەست لەکارکیشانەوەی ئۆزال لە١٤ی تەموزی ١٩٨٢دا، بەڵام ئەزموونی دەسەڵات گرتنە دەستی بۆ ئەو دووساڵە خاڵیکی وەرچەرخان بوو لەژیانی سیاسی‌ی ئۆزالداو، دواتریش دەستپێشخەریی لەدامەزراندنی حیزبی نیشتمانی دایکدا، کەلەسای ئەو بوار تەسککرنەوەیە لەبەردەم حیزبە کۆنەکان‌و کۆتە سەپێنراوەکان بەسەر بزاوتی سەرکردە سیاسیەکانی تردا توانیی لە(هەڵبژاردنەکان)ی ١٩٨٣دا سەرکەوتنێکی گەورە بەچنگ بهێنێ‌و، بەو شەرعیەتەی گورز لەتەواوی سەرکردەکانی حیزبە سیاسیەکان بداو، حکومەتی نوێ پێکبهێنێت.

ئەوەی سەیر بوو، ئەو پیاوەی کەخۆی یەکێك بوو لەبەرەنجامەکانی رژێمی سەربازی، یان (باڵی مەدەنی‌ی) دەسەڵاتی سوپا، هەرخۆی دەرگای بەرووی (بەمەدەنیکردنی) کۆمەڵگادا کردووەو گرنگی‌و بایەخی یەکەمی‌دا بە(کۆمەڵگای مەدەنی) لەسەر حیسابی دیکتاتۆریەتی دەوڵەت. ئۆزال دەیزانی کەئەو سیاسەتی گۆڕانکارییە لەپریکاو بەگوژمیك ئەنجام نادرێ، بۆیە گۆڕینی پلەبەپلەی کرد بەبنچینەی پلانەکەی. لەسەرەتاشەوە ئۆزال نەیویست بکەویتە رکابەریی (ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی) کەحوکمرانی راستەقینە بوو لەدەوڵەتداو، لەسەر داوای ژەنەراڵ کەنعان ئیفرین بەدامەزراندنی چەند وەزیریك قایل بوو.

ئۆزال رای وابوو کەدوورخستنەوەی کاریگەریی سوپا لەسەر ژیانی سیاسی بەتەنها لەڕێی هەندێ گۆڕانکاریی سیاسی‌یەوە ئەنجام نادرێ، بەڵکو هەروەها لەو رێیەوە کەکۆمەڵگا بخریتە نێو سووڕێکی ژیانی ئابووریی لیبرالی‌یەوە لەسەر شێوە خۆرئاواییەکەی. ئیدی بەو جۆرە بەشێوەیەکی ئۆتوماتیکی هیچ پێداویستی‌یەك بۆ دەستێوەردانی سوپا نامێنێ.

هەر بەشێوەیەکی کردەییش ئۆزال لەیەکەم ساتی دەسەڵات گرتنە دەستەوە، دەستیکرد بەپراکتیزەکردنی بەرنامەیەکی ریفۆرمخوازی ئابووری‌و توانیی توركیا لەدەوڵەتیکی (سست لە گەشەکردندا)وە لەشەستەکان‌و حەفتاکاندا بگۆڕێ

بۆ(هـیزیکی ئیقلیمـی‌ی گـەورە) لـە نـەوەدەکاندا. لـەکاتیکا تورکیـا لەکۆتاییـەکانی حـەفتاکاندا لـەچاو تـەواوی دەولـەتانی ناوچەکـەدا دواکـەوتوو بـوو؛ ئیسـتا بـووە بەبـەهیزترین دەولـەت‌و پیشـکەوتووترینیان‌و، لـە(پیـاویکی نـەخۆش)ەوە بـووە بە(دەولەتی نموونە)، یان هەروەکو سەرۆکی قیرغیزیا عەسکەر ئەقاییف دەلیت بووە بە(رینماو چرای رینوینی دەریایی. بگرە خەونی دووری ئۆزال ئەوەبوو کەسەدەی بیست‌و یەك ببیّ بە(سەدەی تورکان).

ئەگەر ئابووریی تورکیا، ویرای ئەو هەلاّوسانەی دووچاری بووە، بتوانیّ لەسـەر پییەکانی خۆی بوەستیّ‌و تەواوکەری بنکەکانی ئابووریی جیهان بیت، ئەوە لەچاکەی هەنگاوە جەسوورەکانی ئۆزالەوەیە کەوەختیّ سەرۆکی حکومەت بوو(١٩٨٣-١٩٨٩) نای‌و، هـەروەها وەختیّ سـەرکۆمار بـوو لـەماوەی هـەردوو حکومەتەکـەی (نیشـتمانی دایك)دا بەسەرۆکایەتیی ییلدیریم ئەقبۆلت‌و مەسعود یلماز (١٩٨٩-١٩٩١).

ئـۆزال داوایکـرد دەسـت لەکـەرتی گشـتی هـەلبگیردریّ‌و ئەرکەکـەی بەتەنـها لەهاوئاهەنگی‌و رینوینی‌دا هیشتەوە، بەرامبەر بەئازادکردنی کەرتی تایبەت لەگشت بوارەکـانداو بـەجۆریك تەنانـەت نەخۆشـخانەکان‌و زانکۆکـان‌و بـەنداوەکان‌و ویسـتگەکانی کارەبا. لـەپیناوی دامـەزراندنی سیسـتمیکی ئـابووریدا کەبـەپیّ‌ی ریساکانی بازارو بەگویرەی پیوانە خۆرئاواییەکان کاربکات ئۆزال لەچوارچیوەی ئەو پیشنیازانەدا کەبانکی دەولی کردنی، کۆمەلیك هەنگاوی ریشەیی نا:

- تـەواوی شمەکـە هاتووەکـان (جگەلەچـەك‌و بەنجکـەرەکان)ی لـەئیزنی پیشوەختە ئازادکردو، گومرگی لەسەر کەم کردنەوە.
- ئـالوگۆری دراوو کردنـەوەی حسـاب بـەدراوی قـورس‌و گواسـتنەوەی سەروەت‌و سامانی بۆدەرەوەی تورکیا ئازادکرد.
- نرخی لیرەی تورکی‌ی بەهەلومـەرجی بازارەوە بەستەوە، گـەرچی ئەوە بـوو بەهۆی دابەزینی تەواوی لیرە، بەلاّم نرخی نیردراوەکان بوو بەدوو هیندە.

هـەروەها ئۆزال دەستی بەچاکسازیی تـەواوی ژیرخانی (پیویستی بۆ ئـابووریی بازار)کرد، هـەر لـەهاتوچۆو تۆرەکانی پـەیوەندی‌و راگەیاندنـەوە. لەگـەورەترین ئـەو پرۆژانەش، پەلە کردن لەجیبەجیکردنی قۆناغەکانی پرۆژەی (گاپ-GAP)ە، سەرباری کاریگەریی سەلبی خەرجی‌یە زۆرەکانی لەسەر هەلاّوسان.

بەڵام ئەو میراتی‌یە ئابووریە قورسەی بۆ ئۆزال مابۆوە کۆسپێک بوو تێپەڕاندنی ئاسان نەبوو. تورکیا وڵاتێکی تازە گەشەسەندووەو بەدەست زۆریی دانیشتووانەوە دەناڵێنێت. ئەمەش ڕێی لەئۆزال دەگرت کەرتی گشتی بچووک بکاتەوەو ژمارەی کارمەندان بکات بەنیوە. هەربۆیە لەگەڵ کێشەی کاردا لەکەرتی گشتی‌دا ڕووبەڕوو بۆوەو هەروەها ئەو ئاسەوارە کۆمەڵایەتیانەی لەئەنجامی دەرکردنی فەرمانبەرانەوە دەکەوتەوە، بەتایبەتیش تورکیا خۆی ڕێژەی بێکاری تیایدا نزیکەی (٨٪)ەو ژمارەی بێکاران دەگاتە ٤,٥ ملیۆن.

هەربۆیە باری قورسی کەرتی گشتی یەکێك بوو لەهۆیەکانی هەڵاوسان‌و قەرزەکان.

هەروەها وەبەرهێنانی گەورەی پرۆژەکانی ژێرخان ڕەنگدانەوەی سەلبی‌ی لەسەر هەڵاوسان‌و قەرزەکانی دەرەوە هەبوو.

سەرەرای ئەوانە ئۆزال هەر لەدووەم ساڵی حوکمرانی‌یەوە، واتە ساڵی ١٩٨٤ ڕووبەڕووی کۆسپی دەسپێکردنەوەی شەری چەکداری بۆوە لەلایەن پارتی کریکارانی کوردستان (PKK)ەوە دژ بەدەولەت.

ئەوەش ڕەنگدانەوەی سەلبی‌ی لەسەر باری ئابووریی باشووری خۆرهەڵاتی وڵات هەبوو، چونکە دەولەت پارەیەکی زۆری بۆ لەناوبردنی بزووتنەوەی جوداخوازییانەی کورد خەرج دەکرد، ئەوەش ببووە هۆی کەمکردنەوەی پارەی پرۆژە ئابوورییەکان.

هەروەها ئەو حاڵەتی دزییانەش کەخرانەپاڵ کۆمەڵێك وەزیرو لێپرسراوی حکومەتەکانی حیزبی نیشتمانی دایك، بەشی خۆی بووە مایەی شێواندنی وێنەی ئۆزال‌و، تووشی کۆمەڵێك کێشەی لابەلایی کردو لەتواناو هێزی حیزبی کەمکردەوەو، دواتریش بووە هۆی دابەشبوونی حیزب لەناوخۆیداو هەروەها شکستی یەك لەدوایەکی لەهەڵبژاردنە گشتی‌یەکان‌و هی شارەوانی‌و هەروەها هەڵبژاردنی لقەکانیشدا.

بەجۆرێك دەتوانین بڵێین کەچاخی زێرینی ریفۆرمە ئابوورییەکان ساڵانی ١٩٨٣تا ١٩٨٧ بوو. دواتر ئەو ریفۆرمانە بەرەو سستی‌یەکی بەرچاو چوون.

گەرچی پاش هەڵبژاردنەکانی ٢٠ی ت١/ئۆکتۆبەری ١٩٩١ ئۆزال دواپێگەی حیزبەکەی لەدەسەڵاتی جێبەجێکردندا لەدەست دا، بەڵام لەپێگەی خۆیەوە (وێرای

دەسەلاتی دیاریکراوی) وەکو سەرکۆماریك (کەلە٩ ت٢/نۆڤەمبەری ١٩٨٩دا جلەوی حوکمی گرتەدەست) لەسەر بانگەشەکردن بۆ بیروبۆچوون و هزرە ئابووری و(سیاسی)یەکانی خۆی بەردەوامبوو، بەرنامە نوێیەکەی خۆشی ناونا (دووەم بەرنامەی گۆرانکاری)،بەو پێیەی کەئەوەی لەهەشتاکاندا ئەنجامیداوە(یەکەم بەرنامەی گۆرانکاری) بووە. ئامانجی دووەم بەرنامەی گۆرانکاریش ئەوەبوو کەلەماوەی دەسالدا تورکیا ببیتە یەکیك لەیەکەمین پانزدە دەولەتی دونیا، بەرنامەکەش ئەم بەندانەی گرتبووەخۆ:

- پاکتاوی تەواوی کەرتی گشتی.
- دەستیوەر نەدانی دەولەت و بزواندنی کەرتی فیرکردن لەتەواوی قۆناغەکان و، هەروەها نەخۆشخانەکان و، بەنداوەکان و ریگاوبان و ویستگەکانی کارەبا.
- کەمکردنەوەی ژمارەی کارمەندان بۆنیوەو زیادکردنی مووچەیان.
- کەمکردنەوەی باج لەسەر دەرامەت و دامەزراوەکان بەریژەی ٢٠٪.
- دەسبەرداربوونی تورکیا لەپیشەسازیی قورس.
- بلاوکردنەوەی قوتابخانەی فیرکردنی زمانە بیانیەکان لەناوچەکانی تورکیادا، بەمەبەستی راکیشانی گومرگ کراوی بیانی.
- ئازادیی جوولەی تەواو بۆخەلکی لەهەموو بوارەکاندا.

پرۆژە ئابوورییەکانی ئۆزال هەر لەسەر ئاستی ناوخۆ نەمانەوەو چوونە نیو ئاستی ئیقلیمیشەوە، بگرە وایلیهاتبوو ببووە ئەندازیاری پرۆژەی هاریکاریی ئابووریی دەولەتانی دەریای رەش، کەهیدی هیدی بەرەو وەدیهینانی ئامانجەکانی هەنگاوی دەنا. لە١٤ی نیسانی ١٩٨٧دا ئۆزال پرکیشیی کردو دوای ئەندامیتیی تەواوی تورکیای کرد لەکۆمەلەی ئەوروپاییدا. هەروەها هەروەکو ئاشکراشە ئۆزال ئەندازیاری پرۆژەی (بۆرییەکانی ئاشتی) بوو کەبۆفرۆشتنی ئاوی رووباری جەیحان و سەیحان بوو بەدەولەتانی خۆرهەلاتی ناوەراست.

جگە لەوەی تۆرگوت ئۆزال ئابووریی تورکیای لەدۆخیکەوە گەیاندە دۆخیکی دیو، یەکەم کەس بوو ئەو قالبە وەستاوانەی شکاند کەبەدریژایی شەست سال تورکیایان بەریوەدەبرد. هەربەوجۆرە یەکەمین کەسیش بوو تابوکانی شکاندو ئەوەی پێی دەوترا(خیانەت) لەسەر هەردوو بواری سیاسی و فیکریدا کردی.

یەکەمین تابو کەئۆزال جەسارەتی کردو شکاندی کەمالیزم‌و دامەزرینەرەکەی مستەفا کەمال ئەتاتورك بوو.

جگە لە ئیسلامیەکان، ئۆزال یەکەمین لیپرسراوی رەسمی پایەبەرزی تورکیا بوو داوای رەخنەگرتن لە ئەتاتورك‌و خستنە رووی لایەنەکانی کرد. ئەو خۆی بە"ئەتاتورکیکی تر" لەقەلەم دەدا، بەلآم جیاوازلەو، هەر بۆیە پەیوەندییەکانی لەگەڵ رکابەرانی ئەتاتورکدا ئاشکراو روون بوو،لەوانەش پەیرەویکەرانی ریبازە ئیسلامییەکان لە تورکیادا.

ئۆزال یەکەم سەرکۆماری تورکیا بوو، بەماوەیەکی کەم بەرلەمەرگی،داوای لیدوان‌و گفتوگۆی لەسەر پرنسیپی بەعیلمانیکردنی دەولەتی کرد، گەرچی ژمارەیەکی زۆری خەلك لەگەلیدا نەبوو.

هەروەها ئۆزال یەکەمین سەرکۆماری تورکیا بوو کە بە شیوەیەکی ئاشکراو ریك‌و پیك ئەرکە ئایینیەکانی بەجیدەهیناو سەردانی مەزاری پیاوچاکانی دەکرد، چ لەناو تورکیاداو چ لەدەرەوەشیدا. هەربۆیە لە کاتی حوکمرانیی ئەوداو وەك بەرەنجامیکی مەیلە ئایینیەکانی، ئازادیی بزاوت بە ریکخراو و تەریقەتە ئایینیەکان دراو، لە هەلبژاردنەکانی(١٩٩١)دا زۆربەیان دەنگیان بۆ حیزبی نیشتمانی دایك دا.

لە روالەتە زەقە ئایینیەکانی ئۆزال چوونی بۆ حەج، لەسەرەتای حوکمرانیدا. ئەمەش پەیامیکی مەغزادار بوو بۆ کۆمەلگا. گەرچی سولەیمان دیمیریلیش لە ك٢/ینایەری١٩٩٣دا"عومرە"ی بە جیهیناو لە کەعبەدا نویژی کرد، بەلآم ئەوە بە مەبەستی وەرگرتنی یارمەتیی ماددیی بوو لە سعودیەو هەروەها بەمەبەستی بەدەستهینانی دەنگی زیاتر بوو بۆ بەرەو رووبوونەوەی ئۆزال‌و حیزبی رەفاهی ئیسلامی لە تورکیادا.

ئەم مەیلە ئیسلامیەی ئۆزال لەسەر بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیش رەنگی دایەوە، بە چاککردنی پەیوەندی لەگەڵ جیهانی ئیسلامیداو، رادەی ئالوگۆری بازرگانی لەنیوان تورکیاو دەولەتە ئیسلامیەکاندا رووی لە زیاد بوون کرد.

لەسەردەمی ئۆزالدا پەیوەندییەکانی ئیران–تورکیا قەیرانی گەورەی بەخۆوە نەبینی. تەنانەت کاتێ رۆژنامەوانی تورکیایی ناودار ئۆغۆر مومجو لە ٢٤ ك٢/ینایەری١٩٩٣دا تیرۆر کرا، ئۆزال دژ بە تاوانبارکردنی ئیران لەو مەسەلەیەدا

وەستایەوەو، بەلکو موخابەراتی تورکیای بەوە تاوانبار کرد کە بەخۆرایی ئەو تاوانەیان خستۆتە پال ئیران.

جیگری وەزیری دەرەوەی ئیران لەو رۆژانەدا کە محەمەد عەلی بشارەتی بوو، لەسەرەتای ئایاری ١٩٩٣دا لیدوانیکی بۆ رۆژنامەی"ئەبرار"ی ئیرانی سازکرد کە تیایدا بە کەسیتی‌ی ئۆزالدا هەلیدابووو بە پیاویکی دلسۆزو هەستیار ناوی هینابوو کە نەیهیشتووە سیاسەتی گشتی‌ی تورکیا بەرامبەر ئیران بگۆریْو، هەروەها بشارەتی وتی کە ئۆزال پەیوەندیی زۆرتایبەتی لەگەلْ دەسەلاتدارانی ئیراندا هەبووە.

ئۆزال لە وتاریکیدا کەلە میهرەجانیکدا بۆ پشتگیریی بۆسنە لە ١٢ی‌شوبات/ فبرایەری١٩٩٣دا سازکرابوو، خویندیەوە. بە ئاشکرا گوزارشتی لەو مەیلە ئیسلامیەی خۆی کردو وتی:"تورکیا دەولەتیکی عیلمانی‌یەو دەولەتیکی ئیسلامی‌یەو دەولەتیکی دیموکراتە."سەرباری ئەوەش، ئەو مەیلە ئیسلامیەی ئۆزال ریْی لە پتەوکردنی پەیوەندیی لەگەلْ ئیسرائیل‌و جوولەکە تورکەکاندا نەگرت. بە جۆریك کە ئالوگۆری سەردانی رەسمی لەنیوان لیپرسراوانی تورك‌و ئیسرائیلیەکاندا ئەنجامدراو، کۆمەلیك پەیماننامەی ئابووری‌و زانستی لە نیوانیاندا ئیمزاکرا. هەرچۆن کەمایەتیی جوولەکەی تورکیا بۆ یەکەمجار لە دامەزراندنی کۆماری تورکیاوە لەو گۆشەگیریەی خۆیان دەرچوون‌و، سەرکردەکانیان بە ئاشکرا لەریْی کۆمپانیا ئابوورییەکان‌و دەزگای راگەیاندن‌و فیکرەوە دەرکەوتن‌و، لە دیارترین ئەو دەزگایانەش"سەنتەری سالی٥٠٠"کە بەبۆنەی(تیپەربوونی ٥٠٠سال بەسەر کۆچی جوولەکە(ی ئیسپانیا)وە بۆ تورکیا لە سالی١٤٩٢دا)دامەزرا. ئەم کرانەوەیەی ئۆزال بەسەر جوولەکە وئیسرائیلدا ریْ بۆ ئەو رایە خۆش دەکات کە دەلیْ مەیلی ئیسلامی لای ئۆزال، وەك یەکیك لە ئامانجەکان بەکاربراوە لە پیناوی بەهیزکردنی رۆلی تورکیا لەسەر ئاستی ئیقلیمی‌و جیهانی ولەسای ئەو گرژی‌یە بەردەوامەی لە پەیوەندییەکانی سوریاو عیراقدا هەیە بەهۆی قەیرانی ئاوو کیبەرکیْی ئیقلیمی‌و کیشەی میژوویی‌و جوگرافی‌ی کۆن، هەرچۆن دەتوانین پەیوەندیی تورکیا-ئیسرائیل لە سەردەمی ئۆزالدا، لەچوارچیوەی سیاسەتی خۆرئاوا(بەتایبەتی ئەمریکا)دا تیبگەین کەتورکیاو ئیسرائیل بەدوو کۆلەکەی سەرەکیی خۆی لە ناوچەی خۆرهەلاتی ناوەراستدا دەژمیریت.

هەروەها کرانەوەی ئۆزال لەناوخۆدا، بەرووی کوردەکانی تورکیادا، لە دەرەوەدا بەرووی کوردەکانی ناوچەکەدا(عیراق)، شتیکی تازە بوولە میژووی هاوچەرخی تورکیادا. سەرەرای ئەوەی لەسەریکەوەو لەژیر گوشاری سوپادا، لە رووبەرووبوونەوەی سەربازیدا دژ بە PKK رەقیی دەنواند، بەلاّم لەسەریکی ترەوە هەندێ دەسپیشخەریو هەلویستی ئیجابیی وەهای بەرامبەر کوردەکانی تورکیا نواند، کەلەلایەن دادگای تورکیاوە بانگ کراو لەخەتەرناکیی ئەو هەلویستانەی بۆ سەر یەکیتی دەولەت وخاك ئاگادارکرایەوە.

ئۆزال بەئاشکرا داوای وتوویژی لەسەر بیرۆکەی فیدرالیزم لەنیوان کوردەکانو تورکەکانی تورکیادا کرد. ئەمەش وای لە ئەحمەد تورك سەرۆکی حیزبی کاری میللی کورد(HEP)کرد بەئۆزال بلیّ ئەو پیاوەی (نەریتی حەفتاسالەی بەزاند) لەئاست مەسەلەی کورددا، هەروەها وتی ئەو کەسیتییەکی خۆشەویستە لەناو کوردەکاندا. لەبەرئەوە شتیکی سەیر نەبوو کاتێ ئۆزال مرد عەبدوللاّ ئۆچ ئالان کەبە(ئاپۆ– APO) ناسراوەو سەرۆکی PKKەیە غەمباریی خۆی دەربری لەبەرئەوەی ئۆزال (ئەوپیاوە بوو کەلەسەر ئاستی مەسەلەی کورد هەنگاوی ئازایانەی ناو دواکۆچی دەبیتە مایەی بۆشاییەکی گەورە).

هەروەها ئۆزال یەکەم کەس بوو بانگەشەی کرد کەعیراق بۆسێ دەولەتی عەرەبیو کوردیو تورکمانی دابەشبکرێ، پەیوەندییە راستەوخۆکانیشی لەگەلّ کوردەکانی عیراقداو ئاسانکارییەکانی بۆیان، زەمینە خۆشکەریك بوو بۆ دامەزراندنی دەولەتی کوردی لەباکووری عیراقدا، بگرە دەتوانین بلیین ئەو باوە پیارەی ئەو دەولەتە بوو، ئەمانەش هەلویستگەلیبوون کەپیشتر هیچ لیپرسراویکی تورك نەیویراوە بیانخاتەروو، ئەمەش وای لەزۆر کەس کرد لەناو تورکیادا ترسیان لەرەنگدانەوەی دەولەتی کوردی لەباکووری عیراقدا لەسەر باری ناوخۆی تورکیا لی بنیشیتو، هەرئەمەش بواری لەبەردەم سەرکردەکانی ئۆپۆزسیۆنی تورکیدا رەخساند تائۆزال بەوە تاوانبار بکەن کەیەکیتیی خاكو گەلی تورکیای خستۆتە مەترسییەوە.

گومانی لی ناکرێ کەمەرگی ئۆزال رەنگدانەوەیەکی خراپی لەسەر پەیوەندییەکانی تورکیا بەکوردەکانی ناوەوەو دەرەوە هەبوو. ئەم وتوویژەی خوارەوە گوزارشت لەو نیگەرانیو دردۆنگیەی قۆناغی دوای ئۆزال دەکات، کەهەر یەك لەجەلال تالەبانی،

سکرتیری گشتی یەکیتیی نیشتمانیی کوردستانی (عیراق)و ئەحمەد تورك سەرۆکی حیزبی کاری میللیی کورد(HEP– تورکیا) هەستی پێ دەکەن. وتوویژەکەش لەکاتی بەریکردنی تەرمەکەی ئۆزالدا لەئەنقەرە سازدرا.

تالەبانی: لەراستیدا کۆچی دوایی ئۆزال شتیکی زۆر ناخۆش بوو. بۆئیمە مەرگیکی زوو وکتوپرو چاوەروان نەکراو بوو، لەکاتیکا ئیمە زۆر ریگامان لەبەردەمدا ماوە کەدەبێ بیانبرین. بیگومان ئەم مەرگە زۆر کاردەکاتە سەر ئەو پرۆسەی کرانەوەیەو، بەلکو دەبیتە موسیبەت.

ئەحمەد تورك: بەلێ، زۆرراست دەکەیت. کاریگەریی ئەم رووداوە لەسەر هەموومان دەبیت. دەسپیشخەری دەکەویتە دەست دیمیریل، بەلام بەراشکاوی دەلیم کەناتوانین متمانەی پێ بکەین، ئەو جێی متمانە نییە.

ئەوەی دوینێ وتوویەتی ئەمرۆ لەبیری دەچیتەوە. ئەوەی ئەمرۆش دەیلیت سبەی لەبیری دەچیتەوە. زەقترین نموونەش بۆئەوە، دانپیانانی بوو بەواقیعی کورددا(دوای پیکهینانی ئەم حکومەتەی ئیستا لە ت٢/ نۆڤەمبەری ١٩٩١دا). ئەوەبوو وتی: (ئیمە دان بەواقیعی کورددا دەنیین). بەلام ئیستاو پاش تیپەربوونی ٥٠٠ رۆژیش بەسەر ئەو دانپیانانەیدا یەك هەنگاوی ئیجابیی نەناوە. ئیمە ئەمرۆ دەچینە قۆناغیکی زۆر دژوارترەوە.

***

تۆرگوت ئۆزال سیاسەتمەداریکی سەرکیشی پلەیەك بوو، لەگەڵ ئەوەدا کەپراگماتیست بوو؛ هەستیکی سەرچلیی وەهای لا هەبوو کەگوێی بەوە نەدەدا ئەنجامەکان بەوردی چۆن دەشکینەوە. بەم مانایەش پیاویك نەبوو سلبکاتەوە. پرنسیپی ئابووریو هەروەها سیاسی لای ئەو بریتی بوو لە(یەکیکم لەدەست دەچیت، بەلام سێ یان بیست دەبەمەوە) هەر لەم روانگەیەشەوە بوو کاتێ قەیرانی جەنگی کەنداو روویدا تورکیای خستە خزمەتی سەرۆکی ئەمریکی (جۆرج بووش)ەوە.

دینامیکیەتی ئۆزالو کرانەوەی بەرووی دەرەوەدا، وای لیکرد ببێ بەو پیاوەی بزانێ چۆن تورکیا بەجیهان بناسینێ، پاش ئەوەی بۆماوەی شەش دەهەو بە پێی پرنسیپەکەی ئەتاتورك"ئاشتی لەناو نیشتمان،ئاشتی لەناو جیهاندا" گۆشەگیری بۆ

خۆی هەلبژاردبوو،ئەوەش پرنسیپیك بوو كە توركەكان لە پیناوی پاراستنی كۆماری توركیادا كە لە"لۆزان"(١٩٢٣)دا بریاری لەسەردرا، پەیرەوییان دەكرد.نەبادا توركیا بگەریننەوە بۆ پەیمانی سیڤەر(١٩٢٠)كە ئەتاتورك توانی لەت و پەتی بكات.

پشتگیریی توركیا لە خۆرئاواو وەستانەوەی دژبە دەولەتیكی دراوسێی كەعیراق بوو لە قەیرانی دووەمی كەنداودا، دیارترین بەلگەی پیشیلكردنی پرنسیپی(ئاشتی لەناونیشتمان، ئاشتی لەناو جیهاندا)بوو. هەروەها نیشانەی گەرانەوەی توركیا بوو بۆ "كاملبوون"ی لەگەل دەوروبەریدا، چ بەچاك وچ بەخراپ. هەموو ئەمانەش هاوكات بوون لەگەڵ كۆتایی جەنگی ساردو هەلوەشانەوەی یەكیتی‌ی سۆڤیت و، هەروەها بۆ ئەوەی ئەلقەكانی ئەو كاملبوونە تەواوبێ، زیندووبوونەوەی مەسەلەی ئەرمەن وناكۆكیی تورك-ئەرمەن یشی چووەوەسەر.

لەم كاتەدا، لەتوركیاداو بە رینوینی‌ی ئۆزال دەست بە بانگەشە بۆ"عوسمانیەتیكی نوێ"كرا، كە پوختەكەی ئەوەبوو یان دەبی توركیا رۆلی"گەورە" ببینێ لە دەوروبەری خۆیدا، هەر لەبەلقانەوە تا قەفقاس و ئاسیای ناوەند تا دەریای رەش وخۆرهەلاتی ناوەراست و، بەمجۆرە بتوانێ یەكیتی و هیزی خۆی بپاریزیت ولەگەورەتربووندا بیت. ویان دەبیتە نیچیری ئەوانەی لەناوەوە"كوردەكان"و دەرەوە(تەواوی ئەو دەولەتانەی لەناوچەكەدان وكیشەی لەمیژینەیان لەگەڵ توركیادا هەیە وەكو: ئەرمینیا، سوریا، روسیا، قوبرس، یۆنان، بولگاریا) چاویان تی‌بریوە. بەمجۆرەش"رۆحی‌سیڤەر" دەگەریتەوەو توركیا پارچە پارچە دەكات.

لەچوارچیوەی ئەم عوسمانیەتەدا، بانگەشەی پەنهانی ئۆزال بۆ زیندوو كردنەوەی بیرۆكەی تۆرانیەت لە رێی هەولدانەوە بۆ یەكخستنی توركەكانی جیهان بەمەبەستی مۆركی توركی بەخشین بەسەدەی ئایندە، دەبینرایەوە. بۆیە ئۆزال پیاویك بوو خاوەن "روانین"یكی دوورو فراوان بوو (ئەم روانینەش ترس وگومانی لای هەموو ئەو دراوسییانەی توركیا دروستكردبوو كە بیرەوەریی "خراپ"یان سەبارەت ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هەبوو).

ئۆزال دەلیت"ئەگەر ویستت دەولەتیكی گەورە بیت دەبێ گەورانە بیربكەیتەوەو ئازایانە رەفتار بكەیت" بەرای ئەو توركیا "هەلیكی میژوویی" لەبەردەمدایە تاببیتە "هیزیكی ئیقلیمی"و دەبێ سوود لە پیگەی جوگرافی‌ی خۆی وەربگریت تاببیتە

"پردیك" لەنیوان خۆرهەلاّت وخۆرئاوادا و وا لەوانی دی بکات هەست بە کاریگەریی بکەن، لەگرنگترین میکانیزمەکانی ئەم "فەلسەفە ئۆزالی" یەش دەسپیشخەریو جوولەی چرو شکاندنی لەمپەرەکانە.

لە رووبەرووبوونەوەیدا لەگەلّ سەرۆکی پیشووی حکومەتی یۆنانی "ئەندریاس بابائەندریۆ"دا، کە بەگیانی دەمارگیریی زۆریەوە ناسراوە، ئۆزال لای خۆیەوە دەسپیشخەرییکرد و لە"داڤۆس" لە سویسرا چاوی پیکەوت. ئەمەش هەروەکو ناوی لیٚنرا"گیانیداڤۆس" چەند جاریك دووبارە بۆوە، گەرچی ئەنجامی دیاری نەبوو.

بەرامبەر سوریاش هەر ئۆزال دەسپیشخەریی کردو سالی ١٩٨٧و لەگەرمەی مەسەلەی "ئاووتیرۆر"دا وبەستنەوەیان بە یەکتری یەوە.

لە پەیوەندیشدا لەگەل ئەوروپادا ئۆزال دەسپیشخەریی کردو سالی١٩٨٧ هەنگاویکی نا کە بووە مایەی جۆش وخرۆشیکی تورکیانەو زەردەخەنەیەکی ئەوروپیانە، ئەوەش بەوەی داوای ئەندامیتیی تورکیای لە کۆمەلەی ئەوروپیدا کرد.

هەروەکو ئاماژەدان بەگرنگیی"دەسپیشخەری" لەفەلسەفەی ئۆزالیدا سەبارەت بەپەیوەندییەکانی دەرەوە، ئۆزال وەکو پسپۆریکی ئابووری گرنگیی فاکتەری ئابووریی لەسیاسەتی دەرەوەدا باش دەزانی، بەو پییەی رەهەندی ئابووری دەبیتە مایەی پیشخستنی رەهەندی سیاسی لەگەلّ ولاّتانی تردا. هەربۆیە ئۆزال خۆیو دواتریش دیمیریل کەلاسایی ئەوی دەکردەوە، هاوریّ لەگەلّ ئەو وەفدانەدا کەبۆ ولاّتانی تر دەیبردن؛ ژمارەیەکی زۆر لەبازرگانانی گەورەشی دەبرد.

***

بەلاّم گرنگترین تایبەتمەندیی فەلسەفەی ئۆزالی لەسەر ئاستی سیاسەتی دەرەوە، هاوبەشیکردنی تەواو بوو لەگەمەی ئەمریکیدا لەجیهاندا. بەکورتی ئۆزال یەکەمین پیاوی ئەمریکا بوو لەتورکیاو خۆرهەلاّتی ناوەندا. ئەمەش بەو مانایە نییە کەسەرۆکەکانی تری تورکیا بایەخیان بەپەیوەندیکردن لەگەلّ ئەمریکادا نەداوە، هەر لەسەرەتای پەنجاکانەوە تاکاتیّ تورکیا چووە ناو پەیمانی ناتۆوە. بەلاّم سەرۆکەکانی تورك بەر لە ئۆزال، گومانیکیان بەرامبەر سیاسەتی ئەمریکا هەبوو ولەتوندوتۆلکردنی پەیوەندی لەگەلیدا سلیان دەکردەوە، ئەمەش لەروانگەی ئەو حەساسیەتەی تورکیاوە کەبەرامبەر بە(سەروەریتیی نیشتمانی) هەیبووە.

لەبری ئەم ترس و دڵەراوکێیە، ئۆزال پەیڕەویی لە ستراتیژیەتی کاملبوونی تەواوی لەگەڵ سیاسەتی ئەمریکایی لەجیهاندا کرد، بەو مەبەستەی تورکیاش لەگۆڕەپانی جیهانیداو لەرەوتیدا بەرەو بوون بەهێزیکی گەورە؛ شوێنیك داگیربکات.

ئەم هەڵبژاردنەی تورکیا لەزەقترین شێوەیداو لەکاتی قەیرانی کەنداودا خۆی خستەروو و دەسبەرداری (سیاسەتی هاوسەنگی)ی تەقلیدیی بوو کەپێشتر لەنێوان خۆرئاواو جیهانی ئیسلامدا پەیڕەویی دەکرد.

ئۆزال هەوڵیدەدا هاوپەیمانیتییەکی پتەو لەنێوان ئەنقەرەو واشنتۆندا دروستبکات، وەکو ئەو هاوپەیمانیتییە ستراتیژییەی لەنێوان واشنتۆن و تەل ئەبیب دا هەیە. ئۆزال بەشێوەیەکی کردەییش لەسەردەمی بووش دا ئەمەی پێشنیازکرد. بەڵام ئەوە نەهاتە دی، چونکە ئەمریکاش دەسبەرداری دوو فاکتەری گرنگی تر نابێ لەو ناوچەیەدا کەبریتین لە یۆنان و ئەرمینیا. بەتایبەتیش کەگەورەترین گوشار (لوبی) لەوڵاتە یەکگرتووەکاندا دوای لوبیی جوولەکە، لوبیی ئەرمەنی و یۆنانییە.

لەپیناوی پتەوکردنی پەیوەندی بەئەمریکاوە، ئۆزال پێشنیازی دەسهەڵگرتنی لەهەندێ زەویی قوبرسی تورکی کرد بۆقوبرسی یۆنانی، بەمەبەستی ڕێگەخۆشکردن بۆ لەناوبردنی یەکێك لەگەورەترین کۆسپەکان لەبەردەم پەیوەندیی تورکیا بەخۆرئاواوە.

تۆرگۆت ئۆزال مۆرکی تایبەتی خۆی بەسیاسەتی دەرەوەی تورکیاوە نا، بەجۆرێك کەدوژمنەکانیشی ناتوانن نکوولی لەوە بکەن. ئەو هەنگاوە ئۆزالیانەی (سولەیمان دیمیرل)یش دژایەتی دەکرد بەرلەوەی لەت٢/ نۆڤەمبەری ١٩٩١دا ببێتە سەرۆکی حکومەت، پاشتر هەرخۆی پەیڕەویی لێ کردن.

دیمیریل پێشتر لەگەڵ ئەوەدا نەبوو(هێزی چەکوش)ی خۆرئاوایی لەناو تورکیاداو بۆ پاراستنی کوردەکانی باکووری عیراق هەبێ.

هەروەها دژی پەیوەندی لەگەڵ کوردەکانی عیراقدا بوو. بەڵام دوای ئەوەی بوو بەسەرۆکی حکومەت، پشتگیریی لەهەموو ئەوانە کردو درێژەی بەو پەیوەندیکردن و دیدارانە دایەوە کەئۆزالی بەدونیای دەرەوە دەبەستەوە، هەربۆیە درێژەی بەگفتوگۆ لەگەڵ یۆنان دا دا بوو بە(سیندباد)یکی ترو لەئاسیای ناوەندەوە بۆسوریاو بۆدەوڵەتانی ئەنجوومەنی هاریکاری کەنداوو ئەوروپای خۆرئاواو ئەمریکا چوو و، گومانیك نییە گەربڵێین یەکەمین ئۆزالی پاش مەرگی ئۆزال دیمیریل خۆی بوو.

بەلام ئەم وەسفە زیدەگۆیی تیدایە، ئەمەش لەو رووەوە کەجیاوازیی گەورە لەنیوان ئەو دووپیاوەدا هەیە: هەربۆ نموونە، ئۆزال یەکەم (بەزینەر)ی کەمالیزم بوو، لەکاتیکا دیمیریل دریژەپیدەری کەمالیزم بوو. هەروەها ئۆزال جەسوورو ئازابوو، گالتەی بەنەریتو تەنانەت دەستووریش دەهات، جاریکیان وتویەتی: (چی دەبیت ئەگەر جاریك سەرپیچی لەدەستوور بکەین؟) بەلام دوودلیو سلکردنەوە سیمای سیاسەتی دیمیریلن. هەروەها ئۆزال پیاوی هەلقۆستنەوە بوو، تەنانەت گەر لەریی سوپاشەوە بووایە، بەلام دیمیریل یەکیکە لەپەیرەویکارانی هاوسەنگی لەگەمەی دیموکراسیداو رەمزیکە لەرەمزەکانی بەربەرەکانیی سوپاو دەستیوەردانی لەدەسەلاتی سیاسیدا.

تا ٢٠ی ت١/ ئۆکتۆبەری ١٩٩١ ئۆزال لەسەرکۆماریدا رینمای راستەقینەی سیاسەتی حکومەتی حیزبی دایك بوو، بەلام دۆرانی ئەو حیزبە لەهەلبژاردنەکانی ئەو سالەدا، لەدەسەلاتی ئۆزالی کەمکردەوەو خستیە چوارچیوەی دیوارەکانی کۆشکی سەرکۆماری (واتە چانکایا)وە لەئەنقەرە. ئەوەش لەوە دەچوو شیریك لەقەفەسیکدا دیل بکەیت. لیرەشەوە (گەشتی ئازارەکان) دەستی پیکرد، کە٥٠٠ رۆژی خایاندو لە١٧ی نیسان/ ئەپریلی ١٩٩٣دا، واتە بەمەرگی کۆتایی هات. کەم کەس ئەوە دەزانن کەدەسەلاتەکانی سەرکۆمار لەتورکیادا سنووردارەو، دەسەلاتی بریاردان لەدەست حکومەتدایە. بەلام ئۆزال بەو دەسەلاتە دیاریکراوەی هەیبوو، گەرچی هەندی جاریش ئەودەسەلاتەشی دەبەزاند، دەیویست رۆلیکی کاریگەر ببینیت و وا لەوانیدی بکات بەراستی هەست بەبوونی بکەن، نەك تەنها وەکو وینەیەك سەیری بکەن. ئەمەش بووەمایەی گەلی گیروگرفت لە نیوان خۆی حکومەتدا، بەتایبەتیش وەختی قبوولی نەکرد کۆمەلیك یاساو بریار ئیمزا بکاتو، هەندیکی دەگەرانەوە. ئەمەش هەندیجار پەکی حکومەتی دەخستو زیانی بە یەکیتیی ناوخۆ دەدا. هاوتەریب بەمە ئۆزال هەولی دۆزینەوەی دەروویەکی بۆ ئەو تەلەزگەیە دەدا کە دوچاری بووە بانگەشەی بۆ ئەوە دەکرد کە پیویستە "سیستمیکی سەرۆکایەتی" هەبی وەکو ئەوەی لەئەمریکادا هەیەو، سەرۆك لەلایەن گەلەوە هەلبژیردری.

ئەم پیاوەی كە بە درێژایی دەسال توركیای هەژاندو تابوكانی ناوەوەی شكاندو قالبە مردووەكانی سیاسەتی دەرەوەی تێكوپێك دا، چۆن دەكرێ لە شەو و رۆژێكدا تەنها وەكو "رەمز"یك و روویەكی "پرۆتۆكۆلی"و "ئەلیزابیس"یكی لیبێت؟ لەپێنجسەد رۆژی دواییدا ئەمە كیشەی ئۆزال بوو. هەر بۆیە لەرێی لیدوانەكانی و بەلینی وەها كە لەسەروو دەسەلاتی خۆیەوەیەتی و ناتوانی بە تەنیا ئەنجامی بدات (وەكو بەلینی بە ئیمزاكردنی ریكەوتننامەیەكی بەرگری هاوبەش لەگەل ئازەربایجاندا، بەرلەمەرگیبە ۳ رۆژ).

ئەوەی زیاتر بووە مایەی قایمكردنی تەلەزگەكەی، یاخیبوونی حیزبەكەی بوولی، ئەو حیزبەی خۆی دایمەزراندو گەشەی پیدا لەپاییزی سالی ۱۹۹۲دا بە سەرۆكایەتیی مەسعود یلماز لیی هەلگەرایەوە. دوای ئەوە ئۆزال بەجیددی بیری لەوە كردەوە كەحیزبیكی تر دا بمەزرینیو كاریشی بۆكرد، ویستی ناوی بنیت "حیزبی‌نوی"و "دووەم بەرنامەی گۆرانكاری"و بچیتە نیو هەلبژاردنەكانی نوینەرانی گشتیی‌یەوە. شتیكی دووریش نەبوو كەدواتر ئۆزال واز لەسەر كۆماریو رابەرایەتی "حیزبی‌نوی"یش بهینیت.

مەرگی‌ئۆزال ئەوراقە سیاسیو حیزبیەكانی ناو توركیای تیكەل كردەوە. هەروەها گەیشتنی دیمیریل بەسەركۆماریو مانەوەی لە دەسەلاتیكی سنوور داردا، مانای ونبوونی دوو رووی سیاسیی كارایە لە گۆرەپانی توركیدا كە بەدریژایی‌دەسال لەسەر شانۆی سیاسی توركیادا رۆلی گەورەیان دەبینیو، ئەگەر دیمیریل بەو دەسەلاتە سنوور دارەیەوە بوەستی، بۆشاییەكی سیاسی گەورە لەسەر ئاستی سەركردایەتی‌دروست دەبیت و سەرەتای قۆناغی دروستبوونی سەركردایەتیەكی نوی‌ی لاو دیتە گۆری، ئیدی چ لە بەرەی راستی موحافەزەكار (نیشتمانی دایكو ریگای راست)ەوە بیت، یان لەلایەن سۆسیال دیموكراتەكانەوە. خۆ گەر هاوپەیمانیتیی بنەرەتیش لەنیوان حیزبەكانی راستو حیزبەكانی چەپدا دروست نەبی، ئەوا هەلیكی گەورە لەبەردەم حیزبی رەفاهی ئیسلامی‌دا دەرەخسی تا ئەو پەشیویە و ئەو پاشا گەردانیە بقۆزیتەوەو، لەیەكەم هەلبژاردندا ببیەنەوە. بەدەر لەم شیمانانەش یا روودانی گۆرانكاریی ترسناك (كورد یا ئەرمەن)، ئەواپرۆسەی

دیموکراسی لەتورکیادا هەر بەردەوام دەبی وسوپاش لەبنکەکانی خۆیاندا دەمیننەوە
.

تۆرگۆت ئۆزال لە چەند دیریکدا

*تۆرگۆت ئۆزال له ١٣ی ت١/ ئۆکتۆبەری ١٩٢٧دا لەمالاتیا لەدایکبووەو، لە ١٧ی نیسان/ ئەپریل ی ١٩٩٣دا لە ئەنقەرە کۆچی دوایی کردووە.

*هەم سیاسەتمەدارو هەم پیاویکیدەولەتی بوو. سالی ١٩٨٣ حیزبی "نیشتمانی دایك" (ANAP)ی دامەزراندوبوو بەسەرۆکی ئەو حیزبەو هەروەها سەرۆکی حکومەت لەنیوان سالانی ١٩٨٣، ١٩٨٩دا. لە ٣١ت ١/ ئۆکتۆبەری ١٩٨٩دا بەسەرکۆماری تورکیا هەلبژیردرا.

*خویندنی سەرەتایی وناوەندی لەهەندی شوینی جیاوازی ئەنادۆلدا تەواوکردووە.

*لەسالی ١٩٥٠لە زانکۆی تەکنیکیی ئەستەموول خویندنی کارەبای تەواوکردو پاشان لە بەریوە بردنی لیکۆلینەوەی کارو باری کارەباییدا کاری کردوولە سالی١٩٥٢دا بۆئەمریکا نیردرا تا لەبواری ئابووریی ئەندازەدا پسپۆری بەدەست بهینیت .

*لەسالی ١٩٥٤دا بۆ دووەم جار ژنی هینا (سەمرا ئۆزال).

*لەنیوان سالانی ١٩٦١،١٩٦٥ دا بووبە یاریدەدەری بەریوەبەری گشتیی بەریوەبردنی لیکۆلینەوەکانی کاروبارە کارەباییەکان ، پاشان بووبە جیگری بەریوەبەر(١٩٦٥،١٩٦٦).لەم ماوەیەشدا بەشداریی لەخۆئامادە کردندا بۆ زنجیرەیەك پرۆژەی ویستگەی کارەبایی کرد.

*پاش کودەتای٢٧یئایار/مایۆی١٩٦٠،ئۆزال لەکارەکانی دەزگای "دەستەی پلانریژییدەولەت"دا بەشداریی کردوزنجیرەیەك وانەی لە زانکۆی تەکنیکیی خۆرهەلاتی ناوەندا لەئەنقەرە وتەوە.

*سالی ١٩٦٦کرا بەراویژکاری تەکنیکیی تایبەتی سەرۆکایەتیی حکومەتو لە سالی ١٩٦٧دا کرا بە راویژکاری دەستەی پلانریژیی دەولەت وپشتگیریی

لەدەسپێشخەریی تایبەتی کرد لە پلانریژیدا لەبری پلانریژیی ئاراستەکراو کە ئەوچەپانەی بالیان بەسەر دەستەکەدا کیشابوو بانگەشەیان بۆ دەکرد .

*دوای کودەتای ۱۲یئازار/مارسی ۱۹۷۱ وازی لەکارەکەی هینالە دەستەی پلانریژیی و چووبۆ ئەمریکاو وەکو راویژکاری تایبەت لە فەرمانگەی پیشەسازیی سەربەبانقی نیودەولەتی تا سالی ۱۹۷۳کاری کردو و ئینجا گەرایەوە بۆ تورکیاو لەبواری کەرتی تایبەتدا ولەئاستی پلەبەرزدا کۆمەلیك لیپرسراویتی ئیداریی گرتە ئەستۆ. لە سالی ۱۹۷٦دا وەکو ریکخەری کۆمەلیك کۆمپانیای خاوەنکاری ناسراو ساقب سابانجی کاری کرد .

*سالی ۱۹۷۷لەهەلبژاردنەکانی نوینەرانی گشتیدا وەکونوینەری حیزبی نیشتمانیی سەلامەت (یئیسلامی بەسەرکردایەتیی نەجمەدین ئەربەکان) لەناوچەی ئەزمیر خۆی پالاوت، بەلام سەرکەوتوو نەبوو.

*هەرلە سالی ۱۹۷۷ بووبەئەندامی ئەنجومەنی بەریوەبردنی سەندیکای پیشەسازانی بەرهەمە کانزاییەکان ، پاشان لەسەردەمی حکومەتی سەرۆکی حیزبی عەدالەت (سولەیمان دیمیریل) دا بووبەراویژکاری سەرۆکایەتیی حکومەت لە٥یك۱/۱۹۷۹ دا، هەروەها بوو بە جیگری سەرۆکی دەستەی پلانریژیی دەولەت، کەتیایدا رۆلیکی گرنگی لە خۆ ئامادە کردندا بۆ بەرنامەی ریفۆرمی ئابووری گیرا کە ناونرا بە "بریارەکانی ۲٤ی ك۲/ ینایەر" و ئامانجی لیبرالیزەکردنی ئابووریی تورکیا بوو.

*پاش کودەتای ۱۲ی ئەیلول/ سیپتەمبەری ۱۹۸۰بوو بەجیگری سەرۆکی حکومەت بۆ کاروباری ئابووری لەحکومەتەکەی بولنت ئۆ لوسودا، دەسەلاتی پیویستیشی بۆ جیبەجیکردنی بەرنامەی ئابووری پیدرابوو ، بەلام لەسالی ۱۹۸۲ دا دەستی لەکار کیشایەوە .

*لەسالی ۱۹۸۳ دا حیزبی نیشتمانی دایك (ANAP)ی دامەزراندو لەهەلبژاردنەکانی ٦یت۲/نۆڤەمبەری۱۹۸۳دا کەبەسەرەتایەك بۆ گەرانەوەی حوکمی مەدەنیی پەرلەمانی لەقەلەمدرا ، سەرکەوتنیکی گەورەی بەدەست هیناو بوو بەنوینەری ئەستەموول.

شوناس لە چەند هەلبژاردنیکیدا

*لـە ١٣ی ك ١/دیسـەمبەری١٩٨٣ دا لـەكۆماری توركیـادا حكومـەتی (٤٦)مینـی لـەتوركیادا دامـەزراند ولـە هەلبژاردنـەكانی شـارەوانیدا لـە سـالی ١٩٨٤دا حـیزبی نیشتمانی دایك سەركەوتنیكی گەورەی وەچنگ هینا.

*سەرباری ئەو زیانانەی لە حیزبی نیشتمانی دایك كەوت لە هەلبژاردنە لقیەكاندا لـــە ٢٨ی ئـــەیلول/ ســـیپتەمبەری ١٩٨٦ داو لـــە هەلبژاردنـــە زووەكـــانی ٢٠ت٢/نۆڤەمبـەری١٩٨٧دا ئـۆزال وحیزبەكـەی دەنگـی زۆربـەیان بـۆ پیكـەوەنانی حكومەتی نویَ بەدەستهینا.

*لە ١٩ی حوزەیـران /یۆنیـۆی١٩٨٨دا ولـە كۆنگرەی گشـتیی حـیزبی نیشـتمانی دایـك دا هـــەولی تـیرۆركردنی ئـۆزال درا وبەسـووكی بریندارکـرا، لـــە كۆتـــایی كۆنگرەكەشدا هەر بە سەرۆكی گشتیی حیزب هەلبژیردرایەوە.

*لـە ٣١ی ت١/ئۆكتۆبـەری١٩٨٩دا لەكۆبوونەوەیـەكی پەرلـەماندا كەحیزبـەكانی ئۆپۆزسیۆن بەشدارییان تیانـەكرد، بەسـەركۆمار هـەلبژیردرا. لە ٩ی ت٢/نۆڤەمبـەری ١٩٨٩دا پلەوپایـەی سـەركۆماریی لـە سـەرۆك كـەنعان ئیڤریـن وەرگـرت و وازی لەسەرۆكایەتیی حیزبی نیشتمانی دایك هیناو هەروەها لەسـەرۆكایەتیی حكومـەتیش كە یلدیریم ئـەقبۆلۆت گرتیەدەست .بەلام ئـۆزال هـەرخۆی لەكۆشـكی (چانكایـا) وە كارەكانی حیزب و حكومەتی رینوینی دەكرد .

*لەحوزەیرانی /یۆنیۆی ١٩٩١دا، ئـۆزال پشـتگیریی لـەپالیوراویكی دی كـرد بـۆ سـەرۆكایەتیی حیزب و سـەرۆكایەتیی حكومـەت، ئـەویش مەسعود یلماز بوو، بـەلام یلماز بەپیچەوانەی ئەوەی ئۆزال لیی چاوەری بوو، دژ بـەئۆزال وەسـتایەوە لەدەست خستنە نیو كارو باری حیزب و حكومەتەوە .

*لـــە٢٠ی ت١/ئۆكتۆبـــەری ١٩٩١دا لـــە هەلبژاردنـــە گشـــتیەكاندا حـــیزبی نیشـتمانیدایك دۆرانـدی و هـەردوو حـیزبی ریگـای راسـت (دیمـیریل)و حـیزبی كۆمەلایـەتیی میللـی دیموكـرات (ئـەردال ئینۆنـۆ) ئیئتیلافیكـی حكومیـان سـازكرد. لیرەدا ئۆزال رەخنـەی لـە كارەكانی حكومـەتی نوی كردو زۆربـەی بریارەكانی ئیمـزا نـەكردو وەكـو بەرهەلسـتكاریك دژیـان كـاری دەكـرد و ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی ناكۆكیەكی بەردەوام لەنیوان ئەودوو لایەنەدا دروستبكات .

تورکیا لەسەردەمی گۆڕاندا

*لـە٣٠ی ت٢/ نۆڤەمبـەری ١٩٩٢دا بـالی ئـۆزال لـەحیزبی نیشـتمانی دایـك دا بەرامبـەر باڵەکەی مەسـعود یلمـاز ململانـێی لەسـەر سـەرۆکایەتیی حـیزب دۆڕانـد، ئەمـەش بووە هـۆی سـەندنەوەی حیزب لەدەستی ئۆزال، کەلەماوەی بەرلـە مـەرگیدا خۆی بۆ دامەزراندنی حیزبیکی نوی ئامادە دەکرد.